

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
В УКРАЇНІ ТА СВІТІ:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали
ХІ Всеукраїнської науково-практичної конференції

(Суми, 28 травня 2024 року)

Суми
2024

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Гончаренко А. В., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Дегтярьов С. І., д-р іст. наук (Сумський державний університет);
Ільницький В. І., д-р іст. наук (Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка);
Каганов Ю. О., д-р іст. наук (Запорізький національний університет);
Король В. М., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Котляр Ю. В., д-р іст. наук (Чорноморський національний університет ім. П. Могили, м. Миколаїв);
Куліш А. М., д-р юрид. наук (Сумський державний університет);
Лебідь А. Є., д-р філос. наук (Сумський державний університет);
Лобко Н. В., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Черкасов А. А., д-р іст. наук (Cherkas Global University, США).

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
Навчально-наукового інституту права СумДУ
(протокол № 7 від 21.06.2024 р.)

**Суспільно-політичні процеси в Україні та світі:
історія, проблеми, перспективи** : матер. XI Всеукр. наук.-
практ. конф. (Суми, 28 травня 2024 р.) / ред. колегія :
В. М. Власенко, А. В. Гончаренко, С. І. Дегтярьов та ін.
Суми : Сумський державний університет, 2024. 197 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ЗВО і наукових установ, виголошені в рамках XI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи», присвяченої актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

© Сумський державний університет, 2024
© Автори, 2024

КАЛІНІН І. М.

викладач, ПВНЗ «Київський медичний університет»

ПРАВОЗНАВСТВО В ЧОЛОВІЧИХ ГІМНАЗІЯХ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

Національна доктрина розвитку освіти наголошує на особливо уважному ставленні до надбань вітчизняної культури та історії, створення повноцінної середньої освіти, яка давала б молоді ґрунтовні гімназійні знання, з обов'язковим урахуванням традицій українського шкільництва й виховання. В Україні в кінці ХІХ – початку ХХ ст.. освітній процес в чоловічих державних та приватних гімназіях будувався відповідно до загальних принципів, сформульованих в урядових документах, циркулярах і постановах.

21 березня 1849 р. до «Статуту гімназій, училищ повітових і парафіяльних» було запроваджено новий предмет – «Російське правознавство». Введенню цієї дисципліни сприяли дві причини: зовнішньополітична – революція у Франції в лютому 1848 р., після якої керівні органи Російської імперії вважали, що молоді люди захопившись громадянськими та демократичними свободами давньогрецької та давньоримської літератури, не поважають закон, тому мови потрібно замінити правознавством [1, с. 303]; та внутрішньополітична – пристосувати гімназійну освіту до практичних цілей. Діло в тому, що після закінчення гімназії, ті гімназисти, котрі по результатам іспитів не могли вступити до університету, відразу після гімназії йшли працювати на цивільну службу.

І от саме їм і потрібно було знання законоположень. Ті ж хто збиралися вступати до університету, ті продовжували вивчати стародавні мови – латинську та грецьку [2, с. 94].

У зміненому навчальному плані гімназій (1852 р.) дисципліна «Російське правознавство» вивчали як спеціальний предмет. Доповнення до програми наказувало на вивчення правознавства, відвести у V-VII класах, по 4 навчальні години на тиждень. Уроки законознавства призначалися зазвичай у гімназіях в одні години з уроками латинської мови. [3, с. 444]. В основу гімназійного курсу правознавства було покладено програму, розроблену професором права Петербурзького університету К. А. Неволіним. Курс включав вивчення за Зводом законів Російської імперії основних його розділів:

- у V класі – основні закони та установи, разом з статутами про службу цивільну, а також закони про стани;

- у VI – закони цивільні, з включенням судочинства цивільного;

- у VII класі – закони кримінальні та поліцейські, з кримінальним судочинством [4, с. 60]. Після закінчення гімназії учні повинні були знати: загальну теорію права, цивільні та кримінальні закони; права дітей і батьків, питання піклування над неповнолітніми, злочини проти прав сімейних, особисті немайнові права; проблеми порушення прав; про образу честі; про протизаконне затримання та ув'язнення, тощо [1, с. 96]. Зміна в гімназійних статутах, загально, мала позитивну тенденцією, але був і інший бік цього процесу. Міністерство народної освіти забороняло викладачам прискіпливо й докладно розглядати правові проблеми та

вчити гімназистів, майбутніх урядовців, міркувати, щоб у їхню свідомість не потрапляли шкідливі думки вільнодумства. Викладачі повинні були тільки знайомити з існуючими правовими установками, для неухильного дотримання приписів державної влади. На практиці викладачеві залишалося тільки примушувати учнів зачувати міри покарання за кожен злочин, не аналізуючи основи і походження права, тому, як наслідок правознавство, як дисципліна не набуло тієї ваги, щоб відігравати значну роль в духовному та культурному розвитку гімназистів [5, с. 149]. Загалом, цей етап введення «правознавства» наближав гімназію до життя, її вихованців – до практичної діяльності, але негативна тенденція поглиблювалася не практичним та не дієвим викладанням дисципліни. Більшість вихованців гімназій, з 4-го класу, висловлювали бажання продовжувати своє навчання, надалі в університеті, а тому й обирали вивчення латинської мови. Законознавство вивчали лише ті гімназисти, для яких вивчення латинської мови давалося з великими труднощами, тобто менш здібні. Справа дійшла до того, що на початку 60-х років XIX ст. в багатьох гімназіях викладання правознавства припинилося через нестачу учнів, які хотіли б вчитися цьому предмету [6, с. 62].

Тому в Статуті гімназій і прогімназій Міністерства народної освіти від 30 червня 1871 р. про такий предмет, як «Правознавство» вже не згадується зовсім [7, с. 47].

Зрушення в бік визнання «Законознавства», як потрібної дисципліни, стався в 1903 р. Міністерство Народної Освіти розуміло, що правознавства навчалися

тільки ті, хто бажав навчатися, після закінчення гімназії, на юридичних факультетах. Решта ж випускників гімназій виявлялися необізнаними в галузі права. Розуміючи такий стан справ, міністерство передбачає поступове введення в нові плани, викладання правознавства в навчальних закладах. За таблицею уроків у 1903-1904 рр. предмет вивчали в обсязі 2-х годин на тиждень у VI класі. Програма викладання включала: «Енциклопедія права. Коротке поняття про право. Право і моральність. Звичай і закон. Влада законодавча, судова та адміністративна. Форми державного устрою». У VII класі також в обсязі 2-х годин на тиждень, гімназисти знайомилися з: «Російським державним правом. Органами управління. Їм давали поняття про цивільне й кримінальне право та процес» [8, с. 34]. У циркулярі міністра народної освіти, № 10974 від 5 червня 1905 р. вказувалося, що з 1905-1906 навчального року в VII класі чоловічих гімназій має бути запроваджено викладання правознавства один урок на тиждень, а у VIII класі, у 1906-1907 рр., слід продовжити його викладання двох уроків на тиждень [9, с. 41]. По програмі міністерства, 1906 р., на середню школу був покладений обов'язок давати учням в зрозумілому, доступному та систематичному викладі необхідні для освіченої людини відомості про чинне законодавство, представити стисло, але повну картину чинного порядку, за якою учень повинен був зрозуміти, одержати ясне уявлення про свої права та обов'язки, та основні положення з теорії права. Також було необхідним, щоб «при вивченні окремих правових інститутів мало місце звернення до історії їхнього походження» [10, с. 42]. Увесь навчальний

матеріал зводився до знайомства учнів з недосконалостями суспільного життя і консервативним й часто несправедливим правом. За розпорядженням Міністерства народної освіти від 1912 року за № 4781, з огляду на серйозну і складну суспільну обстановку, педагогам заборонялося викладати різні юридичні теорії, спірні положення – уроки законодавства мають мати за головну мету лише ознайомлення учнів із російськими державними установами та їхньої історією розвитку [11, с. 107]. Викладання курсу правознавства було рекомендовано тільки вчителям історії. У 1914 р. викладання правознавства здійснювалося тільки у VIII класі за 2-х годин на тиждень. Після подій 1917 викладання правознавства в гімназіях із навчального плану було виключено, на вчителів історії поклали обов'язок знайомити учнів із суспільним і державним устроєм Росії та її правом [2, с. 100].

Отже, запровадження дисципліни «Законознавство», то вводили в гімназійний курс, то воно випадково й безслідно зникало. Цей предмет приділяв особливу увагу реалізації права в повсякденному житті, формуванню правосвідомості та правомірної поведінки школярів.

1. Милюков П.Н. Очерки по истории русской культуры, в 3 т. – М.: Издательская группа «Прогресс-Культура», 1994. – Т. 2. – Ч. 2.

2. Иванова С.П. Становление дисциплины «Законоведение» в гимназиях второй половины XIX – начала XX века. Актуальные вопросы психологи и педагогики. Благовещенск. 2015.

3. Столетие Московской 1-ой гимназии. 1804 – 1904 гг. Краткий исторический очерк / Сост. И. Гобза. – М.: Синодальная тип., 1903.

4. Лебедева О.В. Историко-генетические аспекты изучения законовещения в российской школе. История образования. 2000, № 4.
5. Хропанюк В.Н. Теория государства и права: Хрестоматия. Учебное пособие. – М., 1998.
6. Чижов Н.Е. О преподавании законовещения в средних учебных заведениях Министерства народного просвещения // Журнал Министерства народного просвещения. – 1906. – октябрь.
7. Устав гимназий и прогимназий ведомства Министерства народного просвещения от 30 июня 1871 года // Журнал Министерства народного просвещения. – 1871. – № 8.
8. По предмету о постепенном введении новых планов преподавания в средних учебных заведениях Министерства народного просвещения // Циркуляр по Казанскому учебному округу. 1901. № VI.
9. О программе преподавания в мужских гимназиях законовещения и философской пропедевтики: Циркуляр Министерства народного просвещения от // ЖМНП. – 1905. – Ч. 361. – № 9.
10. Программа законовещения для мужских гимназий и реальных училищ, утвержденная г. Министром народного просвещения 17.06.1906.
11. К вопросу о преподавании законовещения в мужских средних учебных заведениях: Циркулярное предложение Министерства народного просвещения от // ЖМНП. – 1912. – № 4.

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. ЛОКАЛЬНІ СТУДІЇ

Антонов Є. М.

Перебування Т. Г. Шевченка на Сумщині
у творчості Віри Юрченко 3

Власенко В. М.

З епістолярію Костя Мацієвича 1922 р. 9

Гаврилишин П. М.

Виявлені джерела до вивчення біографії
Богдана Гаврилишина 15

Герасимчук О. М.

Формування організаційно-правових основ
переселення козаків Північного Лівобережжя
України на Кубань у 1820–1825 рр. 20

Зінченко І. Д.

До питання про формування кордонів України
в 40-50-х роках ХХ ст.: огляд вибраної історіографії 27

Король В. М.

Село Блотниця Талалаївського району
1950–1960-х рр. у матеріалах усної історії 30

Котельницький Н. А.

Праці В. М. Хижнякова як джерело з історії формування
клерикальної політики земської ліберальної партії
Північної України (80-ті рр. XIX ст.) 43

Лобко Н. В.

Матеріали про військову службу як джерело
генеалогічної інформації 50

Медведєв І. А.

Події лютого-березня 2022 року в Тростянецькій
громаді Сумської області: хронологія та факти 55

Пономарьова К. О.

Історія військових поселень на території України:
до постановки проблеми 61

Шуть Т. І.

Соціально-економічне життя Сум у період німецької
окупації (за матеріалами газети «Сумський вісник») 65

Тихомиров К. В.

Жертви окупаційного нацистського режиму
на території України 70

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Андрощук В. П.

В'ячеслав Липинський на дипломатичній
службі Української держави 75

Баб'як М. О., Дикий В. В.

Дипломатична співпраця УНР і ЗУНР у добу
національно-визвольних змагань 80

Гончаренко А. В.

Радянська історіографія ролі Великої Британії в еволюції
колоніалізму наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. 84

Дацків І. Б., Проць В. В.

Міжнародна діяльність Лонгіна Цегельського 90

Зінченко І. Д.

Південно-західний кордон УРСР в 40-х роках ХХ ст.:
делімітація та демаркація 95

Іванов І. А.

Діяльність Оди Нобунаги по об'єднанню Японії 99

Мірошніченко А. В.

Роль Томаша Масарика в становленні
незалежної Чехословаччини 105

Назаров М. С.

Основні етапи російсько-української війни 2022-2024 рр. 110

<i>Порфілова М. В.</i> Зародження, формування і становлення соціальної політики	114
<i>Рагуліна А. В.</i> Смертна кара за кодексами законів Давньої Месопотамії	118
<u>КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ</u>	
<i>Антоненко П. Ю.</i> Коренізація як передумова розвитку українського мистецтва в 1920-1930-х роках	121
<i>Антонов Є. М.</i> Ілля Ріпін – український художник	125
<i>Гвоздицька С. М., Єсін А. І.</i> Особливості сучасного етапу розвитку витинанки на Сумщині	129
<i>Глушенок Н. М.</i> Висвітлення стану дослідження поняття міждисциплінарної інтеграції	135
<i>Дегтярьов С. І.</i> Проект Батуринського університету гетьмана Кирила Розумовського	140

- Дегтярьова Д. С.***
Відстоювання феміністичних поглядів у драматичній
поемі «Бояриня» Лесі Українки 149
- Калінін І. М.***
Правознавство в чоловічих гімназіях
кінця ХІХ – початку ХХ ст. 155
- Картава К. С.***
Ганна Затиркевич-Карпинська – громадська діячка
та особистість 161
- Кудінов Д. В.***
Пансіон Ганни Іванової в Сумах: нотатки до історії
жіночої освіти 167
- Маркович О. С.***
Значення творчості Василя Кричевського 174
- Струпінська Д. В.***
Неполітичні проекти Георгія Нарбути як
складова української національної культури
початку ХХ ст. 181
- Ярош Н. В.***
Виховний процес у навчальних закладах системи
державних трудових резервів СРСР (1940–1950-ті рр.) 189

Наукове видання

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
В УКРАЇНІ ТА СВІТІ:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали
XI Всеукраїнської науково-практичної конференції

(Суми, 28 травня 2024 року)

Оригінал-макет підготовлено на
кафедрі історії СумДУ

Редколегія не несе відповідальності за точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Матеріали друкуються в авторській редакції. Точка зору редколегії не завжди збігається з точкою зору автора.

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 16,77. Обл.-вид. арк. 19,83. Тираж 100 пр. Зам.№
Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.